

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

NEGYEDÉVENKÉNT MEGJELENŐ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

XX. évfolyam

Főszerkesztő

CSANDA GÁBOR

A szerkesztőbizottság elnöke

ÖLLÖS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság

Biró A. Zoltán (Románia), Fedinec Csilla (Magyarország), Holger Fischer (Németország), Gyurgyík László (Szlovákia), Hunčík Péter (Szlovákia), Petteri Laihonen (Finnország), Lampl Zsuzsanna (Szlovákia), Lanstyák István (Szlovákia), Lengyel Zsolt (Németország), Liszka József (Szlovákia), Mészáros András (Szlovákia), Simon Attila (Szlovákia), Szarka László (Magyarország), Andrej Tóth (Csehország), Végh László (Szlovákia)

Tartalom

Tanulmányok

ALBERTINI BÉLA

Csehszlovák–magyar fotográfiai kapcsolatok a két világháború között 3

EDUARD NIŽŇANSKÝ

Arnošt Rosin és Czesław Mordowicz 1944-es szökése az auschwitz-birkenai koncentrációs táborból Szlovákiába. Kíséret a magyarországi zsidók 1944. évi deportálásának megakadályozására 59

SIPOS LÁSZLÓ

A romakérdés megoldását célzó stratégiák 1945–1969 között 81

CSERNICSKÓ ISTVÁN–KONTRA MIKLÓS

Határtalanítás a magyar nyelvészetben 91

VARGA CSILLA

A nemzeti kisebbségek identitásproblémái. A magyar nemzeti kisebbségek helyzete Szlovákiában 105

HANA DVOŘÁKOVÁ

Hiedelemjelenségek és a 20. század történelmi fordulópontjai 121

Közlemények

UJVÁRI LÁSZLÓ

A Wittenberg-galaxis 129

KOVÁCS ÉVA

Az önszolgáltató csoportok hatékonysága az alkoholproblémákkal küzdőknél 145

FÜLÖP LÁSZLÓ

A baranyai Bogády család Trencsén vármegyéjében 153

Könyvek

Harrach Gábor–Rákóczi Krisztián: Külön utakon. Adalékok a felvidéki magyarság 2009 utáni politikatörténetéhez (Tokár Géza)	159
Victor Sebestyen: Lenin: the man, the dictator, and the master of terror (Sándor Zoltán)	160
Tóth Ferenc: Egy magyar származású francia diplomata életpályája. François de Tott báró (1733–1793) (Horbulák Zsolt)	168
Puskás István: Távoli világok. Kulturális identitás és idegenség az olasz irodalomban a kora újkortól napjainkig (Csehy Zoltán)	170
Misad Katalin (szerk.): Kétnyelvűség térben és időben (Takács Henrietta)	172
Misad Katalin–Csehy Zoltán (szerk.): Nova Posoniensia VII. A pozsonyi magyar tanszék évkönyve (Szabó Klaudia)	174
Misad Katalin–Polgár Anikó (szerk.): Varii sunt colores – Tanulmányok a többnyelvűség, az identitás és a kulturális sokszínűség kérdéseiről (Mészáros Veronika)	176
Juraj Šebo: Útek z pekla. Životný príbeh Arnošta Rosina, vazăňa, ktorému sa podarilo ujsť z Osvienčimu (Csanda Gábor)	177

Lapunk része az Európai Bölcsészettudományi és Társadalomtudományi Index (European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences – ERIH Plus) folyóirat-minősítő rendszernek. Folyóiratunk a CEEOL nemzetközi adatbázis által jegyzett.

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

A szerkesztőség címe: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Park u. 4., 931 01 Somorja. E-mail: csanda@foruminst.sk • Kiadja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. IČO: 34 028 587. Felelős kiadó: Simon Attila igazgató • Nyomdai előkészítés: infopoint Kft. • Nyomta: Adecta, Kft., Csillizradvány • Megjelent a Szlovák Köztársaság Kisebbségi Kulturális Alapja támogatásával • Példányszám: 600 • Ára: 3 € • 2018. március • Nyilvántartási szám: EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.forumszemle.eu>

FÓRUM SPOLOČENSKOVOEDNÁ REVUE

Adresa redakcie: Fórum inštitút pre výskum menšín, Parková 4, 931 01 Šamorín. E-mail: csanda@foruminst.sk • Vydavateľ: Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín. IČO: 34 028 587. Zodpovedný: Attila Simon riaditeľ • Tlačiarenská príprava: infopoint s.r.o. • Tlač: Adecta, s.r.o., Čiližská Radvaň • S finančným príspevkom Fondu na podporu kultúry národnostných menšín • Náklad: 600 • Cena: 3 € • marec 2018 • Evidenčné číslo: EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.forumszemle.eu>

Határtalanítás a magyar nyelvészetben

ISTVÁN CSERNICKSKÓ—MIKLÓS KONTRA

Recognition of the Contact Varieties of Hungarian as Legitimate

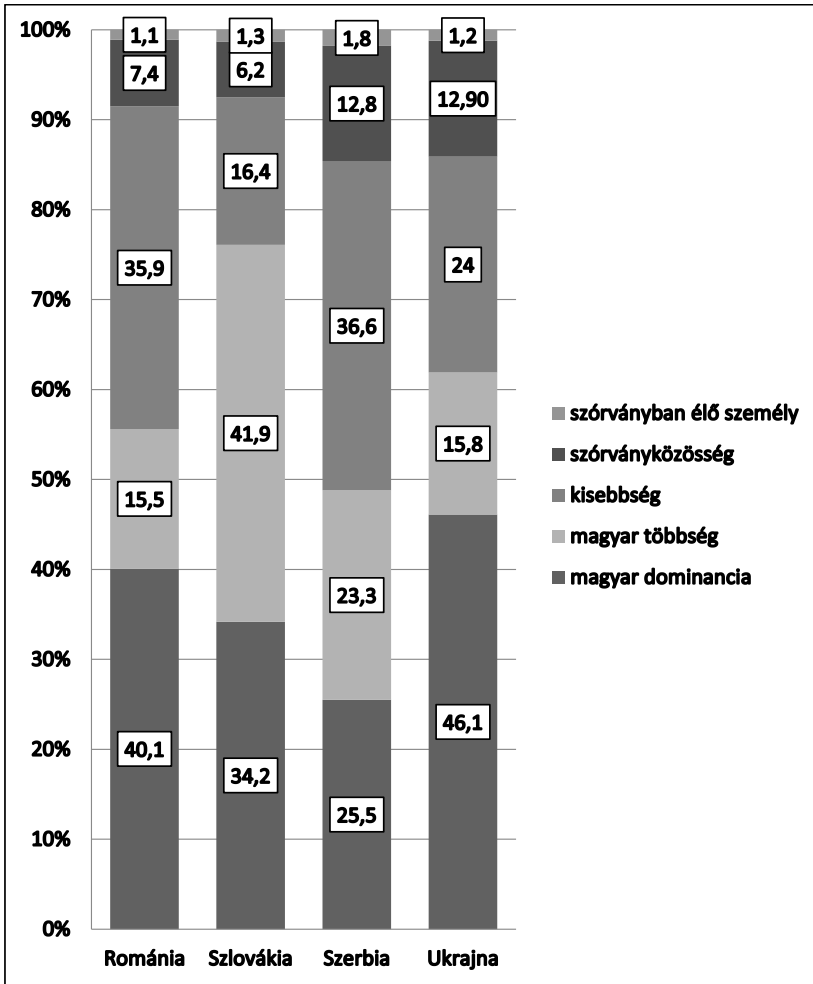
Keywords: Hungarian as a pluricentric language, traditional (purist) language cultivation, post-1990 sociolinguistic research, dictionaries and corpora “legitimizing” of the contact varieties of Hungarian used in Hungary’s neighboring countries

A Magyar Tudományos Akadémia közgyűlésén 2017. május 10-én a Külső Tagok Fórumát „Az Akadémia az integrált magyar tudományos közösség szolgálatában” átfogó címmel rendezték meg. Az „Arany János-díjasok a magyar–magyar együttműködésért” című részben egy-egy határon túli előadó tartott előadást a három nagy tudományterületről, s ezekhez kapcsolódott egy-egy magyarországi kutatópartner rövid referátuma. Az alábbiakban Csernicskó István előadásának szerkesztett szövegét közöljük (1–5.) és Kontra Miklós hozzászólását (6.)

A határtalanítás kifejezés azokat a nyelvészeti – elsősorban lexikológiai, lexikográfiai és korpusznyelvészeti – munkálatokat jelenti, melyeknek célja az, hogy az újonnan készülő vagy átdolgozott nyelvészeti kiadványokban jelentőségüknek megfelelő mértékben jelenjenek meg a magyar nyelv határon túli változatai, azaz a címük szerint a „magyar” nyelvet vagy annak valamely részrendszerét bemutató kiadványok (szótárak, számítógépes programok, névtárak, nyelvtanok, nyelvhasználati, stilisztikai kézikönyvek stb.) címükkel összhangban ne csupán a magyarországi magyar nyelvvel foglalkozzanak, hanem az egyetemes magyar nyelvvel, amely a magyarországi magyar nyelvváltozatokon kívül magába foglalja a határon túli magyar beszélőközösségek által beszélt nyelvváltozatokat is (Kolláth 2005, Benő–Péntek szerk. 2011, 271–396. p.). A határtalanításnak része az is, hogy a Magyarországon kívül élő milliók magyar nyelvhasználatát leíró, elemző kutatások eredményeit az egynyelvű magyarországi magyarok körében is ismertessük.

1. Ma már triviálisnak hat az a megállapítás, hogy a határon túli magyar közösségek nem homogének. A szomszédos országokban élő magyarok egy része abszolút magyar többségű településen él, más része azonban nem (Tátrai 2017). Vannak például, akik szórványközösségekben élnek, ahol a magyarok aránya 10% alatt marad, ám a magyarok száma (jóval) 100 fő fölött van. Itt rendszerint van magyar intézményrendszer: iskola, sajtó; ezek jellemzően városi közösségek. A szórványban élő személyek azok, akik olyan településen élnek, ahol a magyarok aránya 10% alatti, és lélekszámuk is 100 fő alatt van, s általában hiányzik a lokális „magyar” világ is a közvetlen közelben (1. ábra).

1. ábra. A magyarlakta települések etnikai térszerkezete négy országban (%)

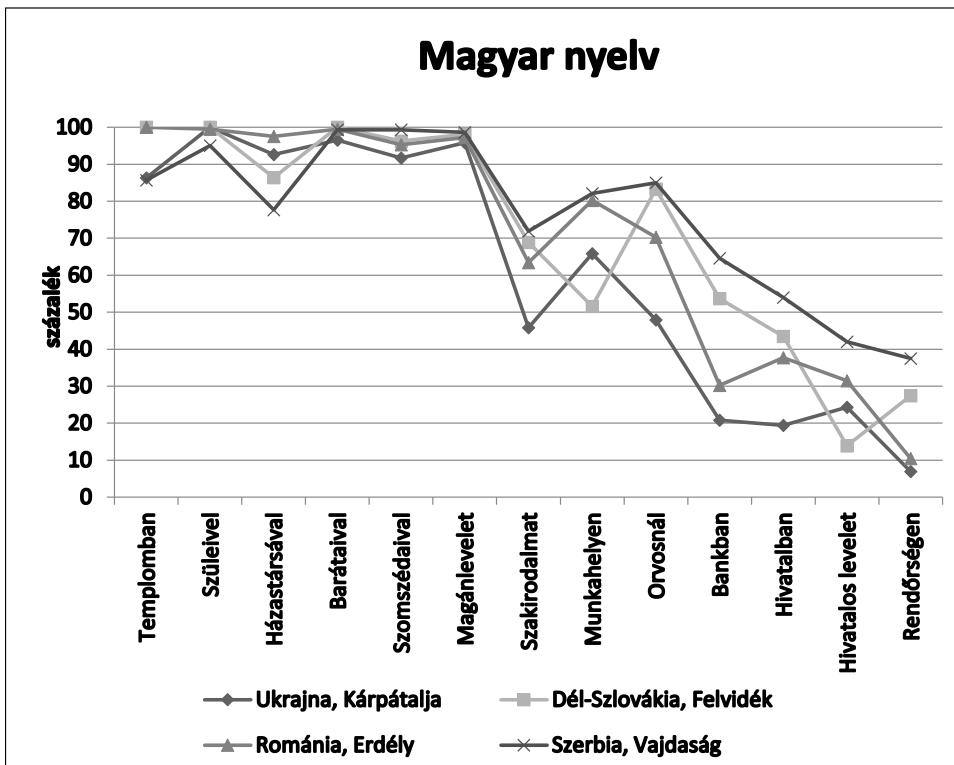
Forrás: Gyurgyík–Horváth–Kiss 2010, 90. p.

Bár egynyelvű magyarországiak gyakran még ma sem értik, miért beszélnek kicsit más-ként a határon túli magyarok, mint ők, a többnyelvű nyelvi környezetnek természetesen megvannak a következményei. Az alábbiakban ezekből mutatunk be néhányat.

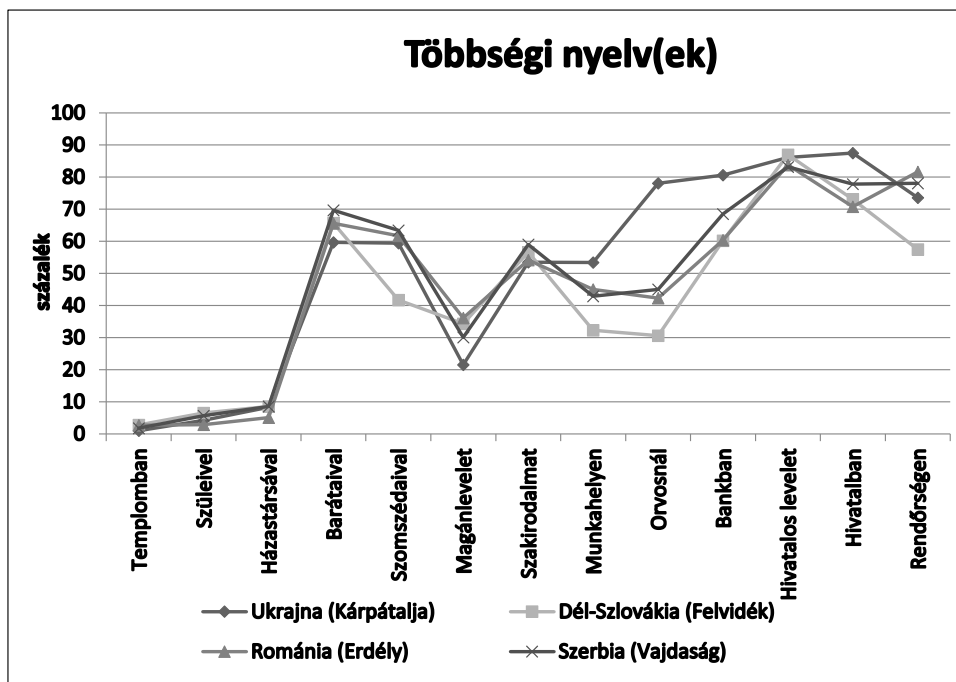
2. A Magyarországgal szomszédos országokban élő magyarok nyelvhasználatára irányuló, az 1990-es években kiteljesedő kutatások egyik fő, ma már talán triviálisnak ható tanulsága az volt, hogy a két- vagy többnyelvűség körülményei között élő, a két-nyelvűség ilyen vagy olyan fokán álló magyarok nyelvhasználata nem teljesen azonos sem az egynyelvű magyarországi magyarok, sem az egynyelvű többségi szlovákok, románok, szerbek, ukránok nyelvhasználatával. Minden Magyarországgal szomszédos

országban élő magyar közösségre érvényes például, hogy a magánélethez kapcsolódó helyzetekben magas a magyar, ellenben alacsony az államnyelv előfordulása, és fordítva: a hivatalos, állami szférában sokkal magasabb arányban van jelen a többségi nyelv, mint a magyar. A 2. ábrán azt tüntettük fel, hogy négy különböző országban az ott élő magyar megkérdezettek hány százaléka használja a magyar nyelvet a megadott helyzetekben, a 3. ábrán pedig a többségi nyelv(ek) használatát mutatjuk be. Az ábrákon látható, hogy a templomban és a családban szinte mindenki magyarul beszél, de egyebütt egyre kevesebben használják a magyart. A családban alacsony, a nyilvános helyzetekben magas az államnyelv használati aránya. Valamennyi régióban azonos szintereken csökken a magyar nyelv használati aránya, és ezzel párhuzamosan emelkedik a többségi nyelv. Azt is megfigyelhetjük, hogy minél távolabb kerülünk a privát szférától és közeledünk a formális szinterek felé, annál inkább emelkedik az államnyelv használatát jelző görbe, és esik a magyar nyelvet jelölő (Beregszászi–Csernicskó 2004, 60–63. p., Csernicskó–Szabómihály 2010, 178–179. p.).

2. ábra. A magyar nyelvet (is) használók aránya négy ország magyar lakossága körében (1996)

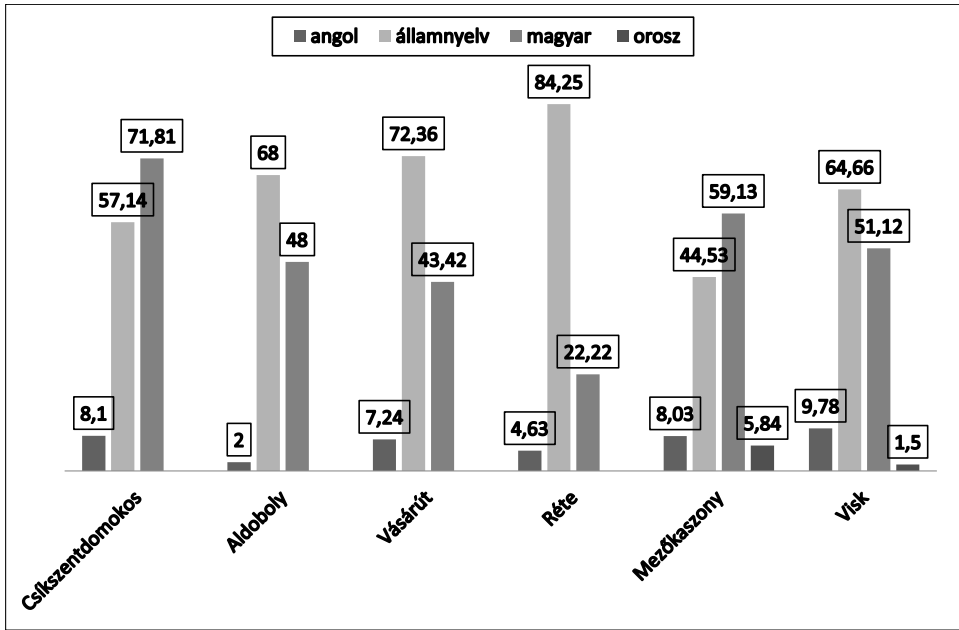
3. ábra. A többségi nyelvet (is) használók aránya négy ország magyar lakossága körében (1996)

Laihonen (2013) kutatásában egy-egy olyan dél-szlovákiai (Vásárút), székelyföldi (Csíkszentdomokos) és kárpátaljai (Mezőkaszony) falut mutat be, ahol a településen belüli szóbeli kommunikáció nyelve egyöntetűen magyar, illetve egy-egy olyan falut (Réte, Aldoboly, Visk), amit szóbeli kétnyelvűség jellemez. (L. továbbá Laihonen 2012) A hat település nyelvi tájképének összevetése alapján készült a 4. ábra. Amint láthatjuk, az abszolút magyar többségű településeken magasabb a magyar, illetve alacsonyabb az államnyelvű (a szlovák, a román, illetve az ukrán) feliratok előfordulási aránya a nyelvi tájképben, mint azokon a településeken, ahol a magyarok kisebbségben vannak. Az is kiderül azonban az elemzésből, hogy mind a hat kutatópontra jelen van az angol is a nyelvi tájképben (Laihonen–Cserniczkó 2017).

A globális angol (és Kárpátalján az orosz) tehát nemcsak a városok, hanem a falvak nyelvi tájképében is jelen van. A vizsgált hat magyarok lakta településen a feliratok legalább 2%-án szerepel az angol nyelv (is). A magyar nyelv önálló használatával a kiírásokon kizárólag ott találkozhatunk, ahol mind a táblát állító/megrendelő, mind az elképzelt olvasó magyar, s ennek megfelelően kizárólag magyarul zajlik a vizuális kommunikáció. Az önálló magyar nyelvhasználatnak elsődleges területe a szimbolikus nyelvi tájkép, és csak jóval ritkábban találkozhatunk kizárólag magyar nyelvű feliratokkal a kommunikatív funkciójú helyzetekben (Barni–Bagna 2010, Laihonen–Cserniczkó 2017).

4. ábra. Hat magyarok lakta település nyelvi tájképének összehasonlítása: az egyes nyelvek előfordulási aránya a kutatópontokon (Laihonen 2013 és Laihonen–Cserniczkó 2017 alapján)

Simonyi és Pisano (2011, 230. p.) szerint a magyar többségű településen élő tipikus kárpátaljai magyar ember anyanyelvi iskolát végzett és ilyen intézményt választott gyermeke számára is; gyakran jár át Magyarországra bevásárolni; a magyar televízió adásait nézi, és családját hétvégén valamely magyarországi városba viszi moziba, kikapcsolódni. Az idézett szerzők azt is meggyőződéssel állítják, hogy ennek a tipikus kárpátaljai magyarnak az ukrán–magyar államhatár átlépése nem több adminisztratív rutinnál, és ez nem okoz számára semmilyen érzékelhető változást a nyelvi tájképben, amely ott-hon is dominánsan magyar; számára sokkal szembetűnőbb változást jelent az, ha Ukrajna belsejébe utazik (átkel a Kárpátokon), vagy akár ha a közeli Munkácsra érkezik, ahol a magyar környezet eltűnik. Kárpátaljai ukrán kutatók szintén úgy vélik, hogy Kárpátalja déli, magyarok lakta sávjának nyelvi tájképe dominánsan magyar, és a magyar feliratok aránya magasan felülmúlja az ukrán nyelvű kiírásokét (Belej 2012, Tarkanyij 2011). Ha azonban megvizsgáljuk a fent bemutatott adatokat, egyértelműen kiderül, hogy az abszolút magyar domináns nyelvi tájkép csupán illúzió, még az egyébként abszolút magyar többségű településeken is; s ez így van nemcsak Kárpátalján, hanem Romániában és Szlovákiában is (Laihonen–Cserniczkó 2017).

A nyelvek használatát meghatározzák azok a törvények, rendeletek, melyek felülről (top-down) szabályozzák ezt a kérdést. A fent idézett kutatások azonban rámutatnak arra, hogy a nyelvi jogi szabályozás mellett a nyelvhasználatra közvetlen és lényeges befolyást gyakorolnak a gazdasági folyamatok is. Pavlenko (2017, 495. p.) szerint a nyelvpolitika már nem az állami hatóságok előjoga, hanem a gazdasági

haszon megszerzésének egyik eszközévé vált a globális, multinacionális vállalatok számára éppúgy, mint a magánvállalkozók körében. A nyelv már nemcsak a nemzeti büszkeség forrása, nem csupán fontos identitásjelző, hanem a mindennapi gyakorlatokban és hétköznapi diskurzusok során hasznosítható áruvá vált (Pavlenko 2017, 495. p.). A Magyarországgal szomszédos államokban élő magyar közösségek körében a nyelvválasztást, a nyelvek előfordulását a különböző nyelvhasználati színtereken tehát nemcsak a nyelvtörvények szabályozzák, hanem a nyelvek globális, regionális és helyi piacon betöltött értéke, szerepe is. A magyar nemzeti kisebbségek – reagálva a gazdasági környezetben bekövetkezett változásokra, részben felülírva saját nacionalizmusukat – nyelvhasználatukat, lakóterületük nyelvi tájképét más nyelvű feliratok kihelyezésével úgy alakíthatják át, hogy csökken a kisebbségi (a magyar), és nő a más nyelvű (pl. angol) feliratok aránya; a nemzeti érzelmek fölött diadalmaskodik a gazdasági érdek.

Ebből az is következik, hogy az anyaországnak a nemzeti kisebbség nyelvmegtartását támogató nyelvpolitikája nem lehet sikeres, ha az nem jár együtt gazdaságpolitikai fejlesztésekkel. Ha azt szeretnénk, hogy a Magyarországgal szomszédos országokban élő magyarok 50 vagy 100 év múlva is magyarul beszéljenek, akkor ennek olyan gazdasági előfeltételei vannak, amelyek lehetővé teszik, hogy a magyarok magyarul boldogulhassanak szülőföldjükön (lásd Kontra 2016, 207. p.). A nyelvmegtartást, illetve a határon túli magyar közösségek hosszú távú életképességét támogató gazdaságfejlesztési programok kidolgozása és megvalósítása során is figyelembe kell azonban venni, hogy ezeken a területeken sem a hétköznapi élet, sem a vállalkozói lét „nem a nemzeti térbe bezárva, hanem transznacionális térben zajlik, ahol a gazdasági érszerűség és lehetőségek mentén gyorsan megtörténik az új helyzethez való alkalmazkodás” (Kovály–Eröss–Tátrai 2017, 17–18. p., Tátrai–Eröss–Kovály 2016).

3. Ennek az alkalmazkodásnak nyelvi aspektusa is van, s annak egyik legfeltűnőbb megnyilvánulása a kölcsönszavak használata. A vegyes nyelvi környezetben szükség-szerű és természetes az is, hogy a Magyarországon kívül élő magyarok számos olyan szót használnak, amelyeket a többségi nyelvekből kölcsönöztek.

2001-ben jött létre a Magyarországgal szomszédos államokban működő magyar nyelvészeti kutatóhelyek hálózata, a Termini Kutatóhálózat (Benő–Péntek szerk. 2011, Péntek 2009).¹ A közös kutatási programok egyike a Magyarországon kívül beszélt és írott magyar nyelvváltozatok sajátos szóképzési elemeinek gyűjtése, elemzése. A 2007 óta online is elérhető szótárba² azokat a magyarországiaktól eltérő, idegen eredetű (az adott régió magyar nyelvhasználatában rendszerint az államnyelvből származó) kölcsönszavakat gyűjtik össze, amelyeket a Kárpát-medencében, Magyarország határain túl élő őshonos magyar kisebbségi közösségekben használnak. A kizárólag valamely Magyarországgal szomszédos államban használt szavak, szókapcsolatok mellett azok a szavak is bekerülnek az adatbázisba, amelyek Magyarországon is használatosak, de

1 <http://ht.nytud.hu/index.php/termini-egyeselet>

2 <http://ht.nytud.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage>

más jelentésben, más stílusértékben (Lanstyák–Benő–Juhász 2011). 2017 nyarán a szótári adatbázis 4689 címszót tartalmazott.

Mivel ez az online szólista a magyarral a Kárpát-medencében érintkező számos nyelvből (főként a Magyarországgal szomszédos országok államnyelveiből: szlovák, ukrán, orosz, román, szerb, horvát, szlovén, német) tartalmaz közvetlen kölcsönszókat, az adatbázis a magyar és az indoeurópai nyelvek közötti kontaktusok vizsgálatának gazdag forrása. Az online szótári adatbázis elemzése alapján kiderül, hogy számos olyan kölcsönszó használatos a Magyarországgal szomszédos országok magyar nyelvváltozataiban, amelyek nem csupán egy, hanem több régióban is ismertek. Így például minden régióban közvetlen kölcsönszóval nevezik meg az influenzát, s ezek a szavak a legtöbb régióban hangalakjukban is erősen hasonlítanak egymásra:³ RO, SRB, HR, SLO *gripa*, UA *gripp*, A *grippe*, SK *chripka*. A pólóing, illetve az atlétatrikó, ujjatlan sporting megnevezésére szintén több régióban találunk hasonló szavakat: RO *majó* 'ujjatlan sporting, trikó', UA *májka* 'ua', SRB, HR *majica* 'pólóing, atlétatrikó'; SLO *májca* 'pólóing'. A különféle üdítőitalok neve is hasonló a legtöbb régióban: RO *szukk* 'üdítőital', 'szörp', UA *szok* 'gyümölcslé', SLO *szok* 'gyümölcslé, üdítőital, szörp', HR *szók* és SRB *szokk* 'gyümölcslé, üdítőital, szörp'.

Egy-egy esetben előfordulnak több (öt, hat, hét) régióra kiterjedő teljes hangalaki és jelentésbeli azonosságok is a közvetlen kölcsönszavak között. Például RO, SK, A, SRB, HR, SLO *circula* 'körfürész', SK, SRB, HR, SLO, UA *szesztra* '(kórházi) nővér, ápolónő', SK, SRB, HR, SLO, A, UA *tunel* 'alagút', SK, SRB, HR, SLO, UA *vetrovka* '(szél)dzseki' stb.

Több olyan lexéma is szerepel az online szótári adatbázisban, amelyek azonos hangalakúak ugyan, ám más-más jelentésben használják az egyes régiókban. A ht-lisztában szereplő *blokk* szónak például a következő jelentéseit találhatjuk:

- 1) RO, SK, UA, SRB, HR, SLO (lakótelepi) *panelház, tömbház*;
- 2) UA *karton* (cigaretta);
- 3) UA, SRB, HR *agyaqból égetett üreges építőelem*.

A Magyar értelmező kéziszótár második, átdolgozott kiadása (Pusztai szerk. 2003, 137. p.) – más jelentései mellett – a *blokk* szó mindhárom fent bemutatott jelentését tartalmazza, s jelzi, hogy ezek a jelentések csak a magyar nyelv jelzett országokban használatos állami változataiban fordulnak elő. Hasonlóan jár el a 2007-ben kiadott idegen szavak szótára is (Tolcsvai Nagy szerk. 2007, 137. p.).

Kölcsönszavak nemcsak a beszélt nyelvben fordulnak elő. Mivel a Magyarországgal szomszédos országokban a hivatali ügyintézésben jellemzően nem a magyar nyelvet használják, az ebbe a regiszterbe tartozó szavak esetében a helyi magyar nyelvű sajtóban is előfordulnak a többségi nyelvből származó kölcsönszók. Az Ungváron megjelenő Kárpáti Igaz Szó 2008. december 20-i számában a 2. lapon például ezt olvashatjuk:

„A végrehajtó bizottságnak nem meghatalmazást (*doverenoszty*) kell kiadnia, hanem igazolást (*dovidka*) arról, hogy a támogatás felvételében akadályozott pályázóval a megbízott személy közös háztartásban él.”

3 Az egyes rövidítések az alábbi országokban élő magyar közösségeket jelölik: SK: Szlovákia, UA: Ukrajna, RO: Románia, SRB: Szerbia, HR: Horvátország, SLO: Szlovénia, A: Ausztria, HU: Magyarország.

A cikkben szerepel az orosz eredetű *doverenoszty* és az ukránból átvett *dovidka* szó. Mégpedig azért, hogy az újság betölthesse tájékoztató funkcióját: a magyar hivatali terminológiában járatlanok számára is egyértelművé tegye, miről, milyen (általuk a többségi nyelven ismert) hivatali dokumentumokról van szó.

A magyarországi magyarok, akik között sokan nem anyanyelvűek ugyan, ám jellemzően kevés fogalmuk van arról, milyen körülmények között élnek a határon túli átlag magyarok, bizonyára megütköznenek azon a címen, amely egy kárpátaljai magyar hírportál vezető híre volt nemrégiben. A cím ugyanis így szól: *Moszkal elrendelte, hogy szüntessék meg a „pidzsákolást” Kárpátalján.*⁴ Valószínűleg nem sokan vannak az Olvasók között, akik meg tudják fejteni, mi az a *pidzsákolás*, amit Kárpátalja kormányzója, Hennagyij Moszkal meg akart szüntetni. A *pidzsákolás* egy gazdasági folyamat. Mivel a 2014 tavasza óta antiterrorista hadműveletnek álcázott háborúban álló Ukrajnában erősen visszaesett a termelés, a boltokba, piacokra kerülő áru nagy részét külföldről hozzák be. A kereskedők úgy tudják vámmentesen behozni a termékeket, ha az ukrán és magyar határ közötti senki földjén magánszemélyek között osztják szét az árut úgy, hogy az egy főre eső mennyiség ne érje el a vámköteles határt. A kereskedőt szerény honorárium fejében kisegítőket nevezik *pidzsáknak* vagy *pidzsákolónak*, a folyamatot pedig *pidzsákolásnak*. A *pidzsákolás* több száz, egyébként munkanélküli kárpátaljai számára biztosít rendszeres jövedelmet. Maga a szó a 'zakó' jelentésű orosz/ukrán *пиджак/піджак* szó átvétele, és a vám befizetését kikerülni segítő személyekre alkalmazása egyszerű névátvitel. Az áruszállító a határhoz közeledve azt mondja az ott várakozóknak: „*hat pidzsákra van szükségem*”, azaz: hat személy szükséges ahhoz, hogy az áruját úgy oszthassa szét, hogy ne kelljen vámot fizetnie. A *pidzsák* szó ilyen használata ahhoz hasonló névátvitel, mint amikor azt mondjuk: *hat vagy hét főre van szükségem a feladat elvégzéséhez*.

4. Nyelvek és kultúrák szoros egymás mellett élése egyéb érdekességeket is eredményez. Akik Beregszászban jártak 2016 végén, 2017 elején, felfigyelhettek arra a két óriásplakátra, amelyeken a Beregszászi járás és Beregszász város első embere köszönti a polgárokat az ünnepek alkalmából (5. és 6. ábra). Mindkét plakáton két nyelven olvashatók a jókívánások: ukránul és magyarul. Ám ha alaposabban megnézzük a plakátokat, észrevehetjük, hogy az ukrán és a magyar nyelvű felirat nem pontosan felel meg egymásnak. Mindkét hirdetőtábla ukrán nyelvű szövege előbb az új esztendő, majd utána a karácsony apropóján köszönti az olvasóit; a magyar nyelvű szövegekben ez fordítva van: azok előbb kívánnak békés, áldott karácsonyt, majd pedig boldog és sikeres 2017-es évet.

Mindkét nyelvű szöveg teljesen logikus és helyes, és bizony így van jól, hogy a két nyelven megfogalmazott üzenet nem teljesen egyforma. A Beregszászban és Kárpátalján élő ukránok túlnyomó többsége ugyanis a keleti, a magyarok legnagyobb része pedig a nyugati keresztény egyházi naptár alapján ünnepli Jézus születésének napját. A nyugati

4 <http://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/moszkal-elrendelte-hogy-szuntessek-meg-pidzsakolast-karpataljan>

keresztények – akik ünnepeikkel is a Gergely-naptárhoz igazodnak – december végén ünneplik a karácsonyt, és január elsején az Újévet. A keleti keresztények viszont a Julianus-naptár szerint ünneplik Jézus születését, ami így január 7-ére esik, ám az új esztendő első napját (ami nem egyházi ünnep) velünk, magyarokkal egyszerre: január 1-jén.

5. ábra. Kétnyelvű (ukrán–magyar) ünnepi üdvözlőtábla Beregszász központjában, 2016. december

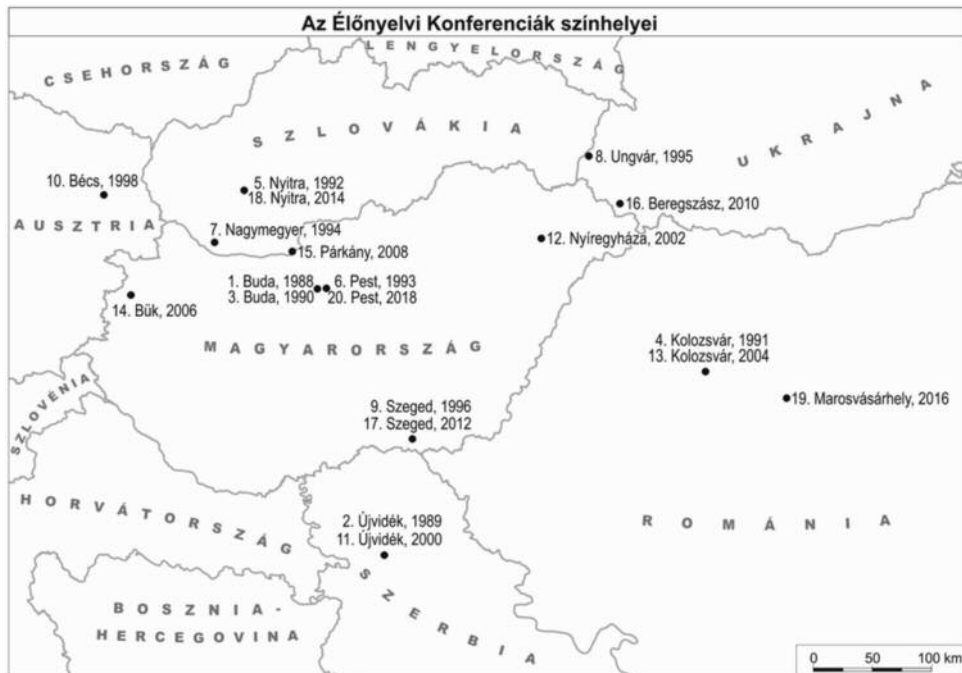
6. ábra. Kétnyelvű (ukrán–magyar) ünnepi üdvözlőtábla Beregszász városában, 2016. december

5. A határon túli magyar nyelvváltozatokkal kapcsolatos kutatások sok mindent feltárak már. Ezek a vizsgálatok mára teljesen integrálódtak a magyar nyelvészeti kutatásokba; jól illeszkednek a nemzetközi kutatási trendekhez; társadalmilag hasznosítható elméleti és alkalmazott ismeretekkel gazdagították tudásunkat. Ám a fenti példákból talán látható, hogy van még teendők bőven. A többnyelvű, többkultúrájú környezetben élő magyarok mindennapi tapasztalataikból jól tudják azt, amit sokan elfelejtettek már az egykor soknemzetiségű és soknyelvű Magyarországon: „*az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő.*”

6. A Magyar Népköztársaság, majd később a Magyar Köztársaság határain átívelő nyelvészeti kutatások, vagyis a Kárpát-medencében élő magyarok nyelvi kutatásai 1988 szeptemberében kezdődtek meg, amikor az Akadémia Nyelvtudományi Intézetének egykori, azóta megszüntetett Élőnyelvi Osztálya megrendezte az 1. Élőnyelvi Konferenciát, az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszéke nyelvészeivel karöltve. Az Élőnyelvi Konferenciák azóta „kocsikerék-modell” szerint zajlanak: egy Magyarországon, a következő egy szomszédos országban, s így tovább, vagyis a 2. konferenciát Újvidéken tartottuk 1989-ben, a 3.-at 1990-ben megint Budán, a 4.-et 1991-ben Kolozsváron és így tovább, az utolsó, 19. konferencia 2016 szeptemberében Marosvásárhelyen volt, s a következő, a jubileumi 20. Élőnyelvi Konferencia megint Pesten lesz, 2018-ban (7. ábra).

7. ábra. A magyar Élőnyelvi Konferenciák színhelyei

Kutatásaink sikere túlnyomórészt az RSS-nek, a prágai székhelyű Research Support Scheme nevű kutatástámogató intézménynek köszönhető, ami az amerikai Open

Society Institute jóvoltából 1995–97-ben 7 országban 8 magyar nyelvészt támogatott, olyan jelentős ösztöndíjakkal, amiknek töredékét sem kapták, kaptuk volna meg Magyarországon senkitől sem, beleértve az Akadémiát is (I. Kontra 1999). A *magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* sorozat öt könyvének megszületését (Cserniczkó 1998, Göncz 1999, Lanstyák 2000, Szépfalusi és mtsai 2012, Kontra szerk. 2016) és az őket megalapozó kutatások létrejöttét az Open Society Institute-nak köszönheti, aki értékeli, hogy ezek a könyvek megszülettek.

Az Open Society Institute-nak amúgy mást is köszönhetnek a Kárpát-medencei magyar nyelvészek: azt a 30 ezer dolláros támogatást, amiből 1997-ben megrendeztünk Budapesten egy nagyszerű nemzetközi nyelvi emberi jogi konferenciát – ennek a kötetét a Central European University Press adta ki 1999-ben (Kontra, Phillipson, Skutnabb-Kangas, Váradys eds. 1999).

A magyar–magyar együttműködésnek jelentős eseménye volt az a debreceni, 2004-ben megrendezett konferenciánk is, amelyen a Kárpát-medencében magyarul vagy magyarul is tanító főiskolák, egyetemek tannyelvpolitikáját vizsgáltuk meg. Akkor még a dékánok és rektorok zöme a kizárólag magyar tannyelvű oktatás mellett kardoskodott, azóta mindenki belátta már, hogy a csak magyar tannyelvű oktatás a magyarok megmaradása szempontjából zsákutca, a két vagy három tannyelvű oktatás viszont nem az (I. Kontra szerk. 2005).

Végül vessünk egy pillantást a hasznosítás és hasznosulás kérdéseire is, mivel Magyarországon is vannak, nem is kevesen, itt az Akadémián is, akik az adófizetők tudományos kutatásra vagy a felsőoktatásra fordított pénzét kizárólag a gazdasági haszon szemüvegén keresztül képesek látni. Így nézve, Kallós Zoltán balladának, Halmos Béla és Sebő Ferenc táncházmozgalmának, vagy egy magyar nyelvtudományi kutatásnak, beleértve a nyelvpolitikai és nyelvi jogi kutatásokat is, semmi haszna nincs, kár rájuk az adófizetők pénzét fecsérelni. Nos, ha a hasznosítás, hasznosulás kérdéseit vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a Kárpát-medencei magyaroknak nincs semmilyen tudományosan értelmezhető, tudományosan megalapozott nyelvpolitikai koncepciója – ma sem. A kutatásokat elvégeztük, de a kutya sem hasznosítja őket. Vagy hát ennyi a hasznuk (8. ábra):

8. ábra. Kutatásaink haszna

GAZDASÁGI HASZON?

Kutatásainknak van azonban, ha egyesek szerint nem is *gazdasági*, de szerintem, szerintünk, mindenesetre *emberi* haszna. Ilyen például a kétnyelvűséget és a magyar nyelvi változatokat értékelő, a purizmust viszont racionális érveléssel kiiktató kárpátaljai magyar nyelvi oktatási program, amit az Arany János-érmes Beregszászi Anikónak és munkatársainak köszönhetnek a kárpátaljai magyar iskolások (I. Beregszászi 2012).

Irodalom

- Barni, Monica–Bagna, Carla 2010. Linguistic Landscape and Language Vitality. In Elana Shohamy et al. eds. *Linguistic Landscape in the City*. Bristol, Multilingual Matters. 3–18. p.
- Belej, Les (Белей Лесь) 2012. *Мовний ландшафт Закарпатської області України початку XXI ст.* Київ: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України.
- Benő Attila–Péntek János szerk. 2011. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve.* Dunaszerdahely–Kolozsvár, Gramma Nyelvi Iroda–Szabó T. Attila Nyelvi Intézet.
- Beregszászi Anikó 2012. *A lehetlent lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában.* Budapest, Tinta Könyvkiadó. <http://docplayer.hu/177693-A-lehetlent-lehetni.html>
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2004. *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról.* Ungvár, PoliPrint.
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)* (A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén, I. kötet). Budapest, Osiris Kiadó, MTA Kisebbségkutató Műhely. <http://real.mtak.hu/19610/>
- Csernicskó István–Szabómihály Gizella 2010. Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In Bitskey Botond szerk. *Határon túli magyarság a 21. században: konferencia-sorozat a Sándor-palotában 2006–2008.* Budapest, Köztársasági Elnöki Hivatal, 167–198. p.
- Goebel, Hans et al. eds. 1997. *Contact Linguistics*. Berlin–New York, Mouton de Gruyter.
- Göncz Lajos 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)* (A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén, II. kötet). Budapest–Újvidék, Osiris Kiadó, Forum Könyvkiadó, MTA Kisebbségkutató Műhely. <http://real.mtak.hu/24410/>
- Gyurgyík László–Horváth István–Kiss Tamás 2010. Demográfiai folyamatok, etnokulturális és társadalmi reprodukció. In Bitskey Botond szerk. *Határon túli magyarság a 21. században.* Budapest, Köztársasági Elnöki Hivatal. 69–123. p.
- Kolláth Anna 2005. Fejezetek a kisebbségi magyar nyelvhasználat összehasonlító vizsgálatából. *Magyar Tudomány*, CXI/2, 156–163. p.
- Kontra, Miklós 1999. *The Sociolinguistics of Hungarian outside Hungary*. Prague, Research Support Scheme. https://www.researchgate.net/publication/265453574_The_Sociolinguistics_of_Hungarian_Outside_Hungary
- Kontra Miklós 2016. Összefoglalás helyett. In Kontra szerk. 2016, 205–208. p.
- Kontra Miklós szerk. 2005. *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika.* Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Lilium Aurum. <http://mek.oszk.hu/03200/03269/>
- Kontra szerk. 2016 = Fancsaly Éva–Gúti Erika–Kontra Miklós–Molnár Ljubić Mónika–Oszkó Beatrix–Siklósi Beáta–Žagar Szentesi Orsolya 2016. *A magyar nyelv Horvátországban* (A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén, V. kötet). Szerkesztette Kontra Miklós. Budapest–Eszék, Gondolat Kiadó, Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet. <http://real.mtak.hu/50401/>
- Kontra, Miklós–Robert Phillipson–Tove Skutnabb-Kangas–Tibor Várady eds. 1999. *Language: A Right and a Resource. Approaching Linguistic Human Rights*. Budapest, Central European University Press. https://www.researchgate.net/publication/270301669_Language_A_Right_and_a_Resource_Approaching_Linguistic_Human_Rights
- Laihonen, Petteri–Csernicskó István 2017. Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra: a nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban. *Regio*, 25/3, 50–81. p.
- Laihonen, Petteri 2012. Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 14. évf. 3. sz. 27–49. p.

- Laihonen, Petteri 2013. *Nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban: a nyelvi helyzetképek kiegészítése és a kódválasztás vizsgálata*. Előadás a *Nyelvi tájkép elmélete és gyakorlata* című konferencián Budapesten, 2013. május 23-án.
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában* (A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén, III. kötet). Budapest–Pozsony, Osiris Kiadó, Kalligram Könyvkiadó, MTA Kisebbségkutató Műhely. <http://real.mtak.hu/24413/>
- Lanstyák István–Benő Attila–Juhász Tihamér 2011. A Termini magyar–magyar szótár és adatbázis. In Benő, Attila–Péntek, János szerk. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve*. Dunaszerdahely–Kolozsvár: Gramma Nyelvi Iroda–Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, 340–358. p.
- Pavlenko, Aneta 2017. Языковые ландшафты и другие социолингвистические методы исследования русского языка за рубежом. *Russian Journal of Linguistics* 21 (3), 493–514. p.
- Péntek János 2009. Termini: The Network of Hungarian Linguistic Research Centres in the Carpathian Basin. *Minorities Research*, 11, 97–123. p.
- Pusztai Ferenc főszerk. 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Simonyi, André–Pisano, Jessica 2011. The Social Lives of Borders: Political Economy at the Edge of the European Union. In J. De Bardeleben–A. Hurrelmann eds. *Transnational Europe. Promise, Paradox, Limits*. Hampshire, New York, Palgrave Macmillan, 222–238. p.
- Szépfalusi és mtsai = Szépfalusi István–Vörös Ottó–Beregszászi Anikó–Kontra Miklós 2012. *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában* (A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén, IV. kötet). Budapest–Alsóőr–Lendva, Gondolat Kiadó, Imre Samu Nyelvi Intézet, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. <http://real.mtak.hu/50401/>
- Tarkanyij, Hanna (Тарканій Ганна) 2011. Закарпатська відповідь українському „мовному питанню”. *Закарпаття онлайн* 2011. március 25. <http://zakarpattya.net.ua/ukr-news-80913-Zakarpatska-vidpovid-ukrainskomu-movnomu-pytanniu->
- Tátrai Patrik–Eröss Ágnes–Kovály Katalin 2016. Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után. *Regio*, 24/3, 82–110. p.
- Tátrai Patrik 2017. A Kárpát-medencei magyar szórványok településszerkezete és főbb demográfiai jellemzői. *Kisebbségi Szemle*, 2/1, 7–31. p.
- Tolcsvai Nagy Gábor szerk. 2007. *Idegen szavak szótára*. Budapest, Osiris Kiadó.

ISTVÁN CSERNICKÓ—MIKLÓS KONTRA

RECOGNITION OF THE CONTACT VARIETIES OF HUNGARIAN AS LEGITIMATE

Although millions of Hungarians had been living as minorities in Hungary's neighboring countries since 1920, it was only after the collapse of communism in 1990 that Hungarian linguists on both sides of the state borders began to seriously study the contact varieties of the language and their similarities to and differences from Hungary-Hungarian. The first large-scale research project was conducted in 1995–97 in Hungary and in all the neighboring countries (see https://www.researchgate.net/publication/265453574_The_Sociolinguistics_of_Hungarian_Outside_Hungary).

To date, five volumes of the book series *The Hungarian Language in the Carpathian Basin at the End of the 20th Century* have been published. The fierce debate between purist Hungarian language cultivators and sociolinguists has

resulted in the general recognition of Hungarian as a pluricentric language. Since 2001, electronic corpora and a few print dictionaries have been created “to bridge the gaps” (Hungarian: határtalanítás) between Hungary-Hungarian, Slovakia-Hungarian, Ukraine-Hungarian, Romania-Hungarian etc.

Számunk szerzői

Albertini Béla (1940)
fotótörténész (Budapest, Magyarország)

Csehy Zoltán (1973)
költő, műfordító, irodalomtörténész (Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Cserniczkó István (1973)
nyelvész (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, Ukrajna; Pannon Egyetem, Veszprém, Magyarország)

Dvořáková, Hana (1948)
etnológus (Moravské zemské muzeum, Brno, Csehország)

Fülöp László (1944)
nyugalmazott nyelvész (Kaposvári Egyetem, Kaposvár, Magyarország)

Horbulák Zsolt (1972)
történész, közgazdász (Alexander Dubček Egyetem, Trenčín, Szlovákia)

Kontra Miklós (1950)
nyelvész (Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, Magyarország)

Kovács Éva (1967)
óvodapedagógus, szociális munkás (Benedek Elek Óvoda, Dunaszerdahely, Szlovákia)

Mészáros Veronika (1994)
egyetemi hallgató (Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Nižňanský, Eduard (1955)
történész (Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Sándor Eleonóra (1959)
néprajzkutató, politikus, újságíró, köztisztviselő (a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa irodája, Pozsony, Szlovákia)

Sándor Zoltán (1975)
középiskolai tanár; rigorózus eljárás résztvevője (Közös Igazgatású Magyar Tanítási Nyelvű Iskola, Szenc; Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)

Sípos László (1984)
doktorandusz (Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, Szlovákia)

Szabó Klaudia (1989)
doktorandusz (Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Takács Henrietta (1991)
doktorandusz (Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Tokár Géza (1984)
politológus (a Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának szóvivője, Somorja, Szlovákia)

Ujvári László (1967)
az erdőkeresi református gyülekezet presbitere (Veresegyház, Magyarország)

Varga Csilla (1989)
doktorandusz; Külgazdasági és Külügyminisztérium Magyarország Szomszédságpolitikájának Fejlesztéséért Felelős Miniszteri Biztos Kabinetének munkatársa (Budapesti Corvinus Egyetem; Budapest, Magyarország)